

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ЛИКВИДАЦИИ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

УДК 614.8.084

А. А. Жаулыбаев¹, А. С. Курманбаева², З. Е. Баязитова²

¹Қазақстан Республикасы ТЖМ Мәлік Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы, Көкшетау, Қазақстан

²Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

ҚАРУЛЫ КҮШТЕРДЕ ЖӘНЕ БАСҚА ДА ӘСКЕРИ ҚҰРАЛЫМДАРДА ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа: Мақалада міндеттерді шешу жолдарын, тартылған күштер мен құралдарды, шешу тәсілдерін ескере отырып, кешенді экологиялық қорғау шараларының жүйесі ұсынылған. Жүйе төрт ішкі жүйенің жиынтығы түрінде ұсынылған: техникалық (конструкциялық), пайдалану, құрылымдық және әскери. Ішкі жүйелердің мақсаттары мен мазмұны ашылды. Жауынгерлік даярлық, арнайы даярлық және кезекшілік атқару барысында қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралар қаралды. Командирлердің қоршаған ортаны қорғау жөніндегі жұмыстарды орындау дәйектілігі ұсынылған.

Түйінді сөздер: қарулы күштер, экология, қоршаған ортаны қорғау, қауіпсіздік, іс-шаралар жүйесі, командирдің жұмысы.

Қарулы Күштердің және басқа да әскери құралымдардың офицерлері мен сарбаздарын антропогендік және табиғи сипаттағы қоршаған ортаның зиянды және қауіпті факторларынан қорғау және күнделікті қызметтің экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету аясында мақсаттардың бірлігімен, міндеттерді шешудің әдістері мен тәсілдерінің ерекшелігімен, оларды тиімді басқару жөніндегі талаптармен біріктірілген іс-шаралардың тұтас кешенін жүргізу қажет.

Экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында жүргізілетін іс-шаралар кешені, кешенді экологиялық қорғау деп аталады.

Экологиялық қорғаудың кешенді сипатының белгілері мыналар болып табылады: қорғау қоршаған ортаның экологиялық ластануының барлық түрлерінен жүзеге асырылады; қорғау қару-жарақ пен техниканы жасаудың және пайдаланудың барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады; қорғау экологиялық ластанудың орналасу ауданындағы бөлімшелердің, өнеркәсіптік объектілердің күнделікті қызметі және трансшекаралық көшірілуі нәтижесінде туындайтын экологиялық факторлардың қолайсыз әсерінен жүзеге асырылады; қорғау бөлімшелердің, өнеркәсіптік, конструкторлық, ғылыми-зерттеу ұйымдарының күштері мен құралдарымен жүзеге асырылады. Міндеттерді шешу жолдарын, тартылатын күштер мен құралдарды, шешу

тәсілдерін ескере отырып, кешенді экологиялық қорғау іс-шараларының жүйесі төрт кіші жүйенің жиынтығы түрінде ұсынылуы мүмкін: техникалық (конструкциялық), пайдалану, құрылымдық және әскери [1].

Экологиялық қорғаудың техникалық (конструкциялық) кіші жүйесі конструкциясына және жұмыс істеу қағидаттарына экологиялық қасиеттері салынған қару-жарақ пен техниканың, құрылыстардың және басқа да арнайы объектілердің үлгілерін жасауға бағытталған.

Техникалық (конструкциялық) қорғаудың мақсатына экологиялық энергия көздерін (отындарды) және материалдарды пайдалану, оларды ұтымды жұмсау; бұйымдардың жұмыс істеуінің оңтайлы режимдері кезінде қоршаған ортаға зиянды заттардың шығарылуын барынша азайту; объектілер конструкциясында және қару-жарақ үлгілерін, шығарындыларды тазарту және энергетикалық алаңдарды экрандау жүйелерінің техникалық құрылыстар кешенінде пайдалану; пайдаланылған техниканы кәдеге жарату мүмкіндігі мен қолайлылығын ескере отырып, бұйымдар мен олардың элементтерінің конструкциясын әзірлеу; жобалардың және бұйымдардың тәжірибелік үлгілерінің экологиялық сараптамасы.

Экологиялық қорғаудың пайдалану кіші жүйесі күнделікті қызмет кезінде қару-жарақ пен техниканы пайдалану процесінде қоршаған ортаның ластануын азайтуға, қару-жарақ пен техниканы кәдеге жаратуға және жоюға бағытталған. Қорғау мақсатына: атмосфераға шығарындыларды тазарту және су көздеріне төгінділер жүйелерінің жұмыс істеуін оңтайландыру; энергетикалық өрістер көздерін экрандау; Шу мен дірілді азайту; арнайы объектілердің санитариялық-қорғаныш аймақтарын жабдықтау арқылы қол жеткізіледі; иондаушы сәулелендіру көздерін пайдалану кезінде және радиациялық қауіпті объектілердегі авариялар кезінде радиациялық қауіпсіздікті қамтамасыз етумен; қазіргі заманғы бейтараптандыру құралдарын дұрыс және уақтылы техникалық қызмет көрсету, пайдалану есебінен іштен жану қозғалтқыштары шығарындыларының уыттылығын төмендетумен; қару-жарақ пен техника үлгілерін кәдеге жарату және жою кезінде экологиялық қауіпсіздік шараларын сақтаумен; технологиялық операциялардың экологиялық салдарын болжау [2].

Құрылымдық экологиялық қорғаудың ішкі жүйесі әртүрлі аймақтық, ведомстволық және федералды органдар анықтаған экологиялық шектеулер мен шарттарды ескере отырып, экологиялық зиянды азайтуға бағытталған. Қорғаудың осы кіші жүйесінің мақсаты: бөлімшелер орналасқан аудандарды және позицияларды орналастыру орындарын экологиялық тұрғыдан орынды таңдаумен; позициялар мен қалашықтарды ұтымды жоспарлаумен, санитариялық-қорғаныш аймақтарын ұстау қағидаларын құрумен және сақтаумен; позициялар мен тұрғын қалашықтар ауданында орман екпелерін күтумен және көгалдандырумен қол жеткізіледі; ормандарды, су көздерін және олардың тұрғындарын, қаумалдар мен қорықтарды сақтаумен; иеліктен шығарылған жерлерді, табиғи аймақтар мен жалпы мақсаттағы жол желісін ұтымды пайдаланумен; жергілікті жағдайлардың құтқарушылар мен өрт сөндірушілердің денсаулығына зиянды әсерін төмендететін арнайы профилактикалық, санитарлық-гигиеналық және эпидемияға қарсы іс - шаралар жүргізу.

Әскери экологиялық қорғаудың ішкі жүйесі бөлімшелердің күштері мен құралдарымен жүзеге асырылады. Ол бөлімшелердің күнделікті қызметінің экологиялық салдарын азайтуға және оларды зиянды және қауіпті факторлардан қорғауға бағытталған және мынадай іс-шаралар тобын қамтиды: орналасу аудандарындағы (позициялық аудандағы) және арнайы даярлықтағы экологиялық жағдайды бақылау және бағалау; өңірде бар экологиялық ластану көздерінен қорғау; арнайы даярлық және кезекшілік атқару барысында экологиялық қорғау шараларын сақтау; материалдық-техникалық, шаруашылық-тұрмыстық іс-шаралар; авариялар мен дүлей зілзалалар жағдайында, қару-жарақ пен техника қалдықтарын кәдеге жарату және жою кезінде экологиялық қорғау іс-шараларын сақтау; жеке құрамды экологиялық оқыту және тәрбиелеу.

Қосылысқа тиесілі емес, бірақ өңірде орналасқан көздерден туындайтын ластанудан қорғау дислокация ауданының (позициялық ауданның) немесе оның шегінен тыс 30 км дейінгі қашықтықта ластануын және оның жеке құрамға, қару-жарақ пен техникаға зиянды әсерін төмендету мақсатында жүзеге асырылады. Қорғауға бөлікті (бөлімшені) орналастыру орындарын және оның позициясын (позициялық аудандарын), су пайдалану орындарын және су көздерін орынды таңдау арқылы қол жеткізіледі; аймақ әкімшілігінің және жергілікті билік органдарының экологиялық және табиғат қорғау қызметтерімен, өнеркәсіптік, ауыл шаруашылығы, құрылыс кәсіпорындарының басқару органдарымен өзара тығыз іс-қимыл жасай отырып: келтірілген залалдар үшін табиғат қорғау заңнамасын өңірлік бұзушыларға талаптар мен айыппұл санкцияларын уақтылы және негізді түрде ұсыну; жеке құрамды және тұрғын қалашықтардың халқын шекті жол берілетін мәндерден асатын шығарындылар (төгінділер) туралы уақтылы хабардар ету және қалыптасқан экологиялық жағдайда жеке құрамның тыныс-тіршілігін; әлеуметтік және медициналық шаралар кешенін жүргізу арқылы адамдардың денсаулығын сақтау мен нығайтуды және келтірілген залалдың орнын толтыруды қамтамасыз ету [3].

Жауынгерлік даярлық және жауынгерлік кезекшілік барысында экологиялық қорғау шараларын сақтау адамдардың денсаулығын қорғауға, қоршаған ортаның ластануын азайтуға, техникада сабақтар, жергілікті жерде оқу-жаттығулар өткізу кезінде, кезекшілік барысында жауынгерлік бекеттерде (позицияларда) қару-жарақ пен техникалық жүйелерді пайдалану кезінде экожүйелердің бұзылуын болдырмау.

Арнайы даярлық және кезекшілік атқару барысында олардың жұмыс істейтін орындарындағы ластанудың негізгі көздері әртүрлі қару-жарақ үлгілері; әртүрлі мақсаттағы радиотехникалық жүйелер, энергиямен жабдықтау жүйелері, есептеу орталықтары; инженерлік қару-жарақ, қару-жарақ және РХБ қорғау құралдары, автотракторлық және басқа да техника; техникалық позицияларда (техникалық аймақтарда) орналасқан техникалық қамтамасыз ету және қызмет көрсету құралдары; ЖЖМ қоймалары мен май құю станциялары; автопарктер мен басқа да объектілер, сондай-ақ жеке құрам болып ластану көздері стационарлық және уақытша (далалық) позицияларда, қозғалыс маршруттарында, шоғырлану аудандарында, жинау орындарында, күту позицияларында, оқу позицияларында және оқу аудандарында (оқу-жаттығу аудандарында) орналасуы мүмкін.

Қалдықтарды жою топырақтың, су көздерінің және ауаның ластануын азайту мақсатында жүзеге асырылады. Барлық қалдықтар, оларды сақтау, экологиялық

қауіпсіздік және тасымалдау ережелерін ескере отырып, мынадай топтарға бөлінеді: пайдаланылған минералды майлар, майланған шүберек, үгінділер және май сүзгілері; пайдаланылған шиналар: қара және түсті металдардың сынықтары; ағаш өңдеу қалдықтары: тазарту құрылыстарының шламдары және тұрмыстық қалдықтар. Қалдықтардың түріне байланысты олар кейіннен кәдеге жарату жөніндегі кәсіпорындарға әкеліле отырып, арнайы орындарда (жинақтағыштарда) сақталады не үйінділер мен көму орындарына шығарылады.

Қару-жарақ пен пайдаланылған техниканы жою және кәдеге жарату арнайы кәсіпорындарда экологиялық қауіпсіздіктің ерекше шараларын сақтай отырып жүргізіледі. Кейбір жағдайларда бұл үшін арнайы бөлімшелер тартылады.

Бөлімшелер командирлері: қарамағындағы қызметкерлердің табиғи ортаны қорғау және экологиялық қорғау қағидаларын сақтау жөніндегі өз міндеттері мен міндеттерін, ластану көздерін, экологиялық қауіпті құралдарды, бөлімше қару-жарағының жұмыс істеу кезеңдерін білуге; бөлімшелер іс-қимылдарының барлық түрлері кезінде экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге басшылық жасауға; қоршаған табиғи ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралардың орындалу сапасына ұдайы жоғары талап қоюға; жеке құрамды табиғатқа деген сүйіспеншілік пен ұқыпты қарау рухында тәрбиелеуге міндетті.

Жергілікті жерде өткізілетін оқу-жаттығуларға дайындық кезінде бөлімше командирі: бөлімшелердің (жауынгерлік есептоптардың, экипаждардың) жеке құрамының экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі нұсқаулықтарды білуін; қару-жарақ пен техниканың, әсіресе қоректендіру, оталдыру және майлау жүйелерінің техникалық жарамдылығын, іштен жану қозғалтқыштарының реттелуін; уытты заттармен тығындау және оның техникада бекітілу жай-күйін; техникада авариялардың алдын алу жөнінде нұсқама өткізуді тексеруге тиіс. Оқу-жаттығу барысында топырақтың, су көздерінің және атмосфералық ауаның ластануын болдырмау үшін техникаға жанармай құю, техникалық қызмет көрсету және жөндеу қағидаларының сақталуын бақылау; үдемелі режимдерде және бос жүрісте іштен жану қозғалтқыштарының жұмыс уақытын қысқарту жөнінде шаралар қабылдау; тұрақ орындарында қалдықтарды жинау орындарын жабдықтау және оларды көмуді немесе қауіпсіз жоюды қамтамасыз ету; иондаушы сәулелену көздерінің бар болуына және оларды сақтау жағдайларына тұрақты бақылауды; өрт қауіпсіздігі шараларын қатаң сақтау, рұқсат етілмеген ағаш кесуді және бұталарды жоюды болдырмау [4].

Осылайша, қоршаған ортаны қорғау бойынша ұсынылған іс-шаралар кешені қоршаған ортаны ұқыпты пайдалануды ұтымды етуге және мақсаты бойынша міндеттерді орындау барысында әскери бөлімшелер келтіретін ықтимал залалды барынша азайтуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Ташметов Қ. Қ. Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралардың негіздемесі және төтенше жағдайлар кезіндегі қатерді экологиялық бағалау / Құрманбаева А. А., Жаулыбаев А. А. // Көкшетау техникалық институтының хабаршысы. – 2021. – № 1 (41). – 8-15 б.
2. Котляков В. М. Өмір сапасы және экологиялық қауіп // РФА хабаршысы. – 2002. – №-Б. – Б. 65-75.

3. Маркович Д. Ж. Элеуметтік экология: монография. – М.: РУДН баспасы, 1997. – 436 б.
4. Бобков В. Өмір сапасы: тұжырымдама және өлшеу / ред. В. Бобков, П. Масловский-Мстиславский. – М.: "Бүкілресейлік өмір сүру орталығы" баспасы, 2008. – 213 б.

References

1. Tashmetov Қ.Қ. Қоршаған ортаны қорғау жөніндегі іс-шаралардың негіздемесі және төтенше жағдайлар кезіндегі қатерді экологиялық бағалау / Құрманбаева А. А., Жаулыбаев А.А. // Көкшетау техникалық институтының хабаршысы. – 2021. – № 1 (41). – 8-15 б.
2. Kotlyakov V. M. Өмір сапасы және экологиялық қауіп // RFA хабаршысы. – 2002. – №-В. – 65-75 б.
3. Markovich D. Zh. Элеуметтік экология: монография. – М.: RUDN баспасы, 1997. – 436 б.
4. Bobkov V . Өмір сапасы: тұжырымдама және өлшеу / ред. V. Bobkov, P. Maslovskij-Mstislavskij - М.: "Бүкілресейлік өмір сүру орталығы" баспасы, 2008. – 213 б.

А. А. Жаулыбаев¹, А. С. Курманбаева², З. Е. Баязитова²

*¹Академия гражданской защиты имени Малика Габдуллина
МЧС Республики Казахстан, Кокшетау, Казахстан*

²Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, Кокшетау, Казахстан

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТ ПО ОХРАНЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ВООРУЖЕННЫХ СИЛАХ И ДРУГИХ ВОИНСКИХ ФОРМИРОВАНИЯХ

Аннотация: В статье представлена система комплексных природоохранных мероприятий с учетом путей решения задач, задействованных сил и средств, способов решения. Система представлена в виде совокупности четырех подсистем: технической (конструктивной), эксплуатационной, структурной и военной. Раскрыты цели и содержание подсистем. В ходе боевой подготовки, специальной подготовки и несения дежурства были рассмотрены мероприятия по охране окружающей среды. Представлена последовательность выполнения командирами работ по охране окружающей среды.

Ключевые слова: вооруженные силы, экология, охрана окружающей среды, безопасность, система мероприятий, работа командира.

A. Zhautybayev¹, A. Kurmanbayeva², Z. Bayazitova²

*¹Civil Defence Academy named by Malik Gabdullin MES of the Republic of Kazakhstan,
Kokshetau, Kazakhstan*

²Sh. Ualikhanov Kokshetau University, Kokshetau, Kazakhstan

ORGANIZATION OF ENVIRONMENTAL PROTECTION ACTIVITIES IN THE ARMED FORCES AND OTHER MILITARY FORMATIONS

Abstract: The article presents a comprehensive system of environmental protection measures, taking into account the ways of solving problems, the forces and Means involved, and the ways of solving them. The system is presented as a set of four subsystems: technical (design),

operational, structural and military. The goals and content of subsystems are revealed. In the course of combat training, special training and duty, measures to protect the environment were considered. The sequence of commanders' performance of work on Environmental Protection is presented.

Keywords: armed forces, Ecology, Environmental Protection, Security, system of measures, work of the commander.

Авторлар туралы мәлімет / Сведения об авторах / Information about the authors

Асан Абылайұлы Жаулыбаев – техника ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ТЖМ Мәлік Ғабдуллин атындағы Азаматтық қорғау академиясы бастығының ғылым жұмысы жөніндегі орынбасары. Қазақстан, Көкшетау, Ақан Сері көшесі, 136. E-mail: assan1980@gmail.com

Айгүл Сапарбекқызы Құрманбаева – биология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті тау-кен ісі, құрылыс және экология кафедрасының меңгерушісі. Қазақстан, Көкшетау, Абай көшесі, 76. E-mail: aygul6868@mail.ru

Зұлфия Ерзатқызы Баязитова – биология ғылымдарының кандидаты, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті тау-кен ісі, құрылыс және экология кафедрасының профессорі. Қазақстан, Көкшетау, Абай көшесі, 76. E-mail: z_bayazitova@mail.ru

Жаулыбаев Асан Аблаевич – кандидат технических наук, заместитель начальника Академии гражданской защиты имени Малика Габдуллина МЧС Республики Казахстан по научной работе. Казахстан, Кокшетау, ул. Акана Серэ, 136. E-mail: assan1980@gmail.com

Құрманбаева Айгүл Сапарбековна – кандидат биологических наук, ассоциированный профессор, заведующий кафедрой горного дела, строительства и экологии Кокшетауского университета имени Ш. Уалиханова. Казахстан, Кокшетау, ул. Абая, 76. E-mail: aygul6868@mail.ru

Баязитова Зулфия Ерзатовна – кандидат биологических наук, профессор кафедры горного дела, строительства и экологии Кокшетауского университета имени Ш. Уалиханова. Казахстан, Кокшетау, ул. Абая, 76. E-mail: z_bayazitova@mail.ru

Assan Zhaulybayev – Candidate of technical sciences, Deputy head of the Civil Defense Academy named by Malik Gabdullin MES of the Republic of Kazakhstan. Kazakhstan, Kokshetau, 136 Akan Sery str. E-mail: assan1980@gmail.com

Aigul Kurmanbayeva - Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Mining, Construction and Ecology of the Sh. Ualikhanov Kokshetau University. Kazakhstan, Kokshetau, 76 Abaya Street. E-mail: aygul6868@mail.ru

Zulfia Bayazitova - Candidate of Biological Sciences, Professor of the Department of Mining, Construction and Ecology of the Sh. Ualikhanov Kokshetau University. Kazakhstan, Kokshetau, 76 Abaya Street. E-mail: z_bayazitova@mail.ru